

ФЕНОМЕН ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ЗМІН: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто еволюцію концептуальних підходів в оцінці сутності економічної влади та її ролі в умовах системних змін. Подано сучасне бачення даного феномену, запропоновано категоріально-понятійна модель економічної влади, яка описує вплив основних факторів на рівень концентрації інститутів влади в економіці України.

The article deals with the evolution of conceptual approaches in the estimation of essence of economic power and its role in the condition of system changes. Modern vision of this phenomenon is given. Also category-concept model of basic factors on the level of concentration of power institutes in the Ukraine's economy is offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вплив феномену влади на економічні процеси у сучасній Україні істотний, але далеко неоднозначний. Уся історія людської цивілізації пронизана владною складовою: цілеспрямованість людей до влади та гострої боротьби за неї, захопленням та перерозподілом прав та ренти «від влади», впливом влади на характер облаштування і траєкторію розвитку суспільства.

Влада впливає на всю систему економічних зв'язків, вона «присутня» у відносинах власності та зайнятості, процесах розподілу та обміну, державному регулюванні економіки та зовнішньоекономічних контактах. Розуміння економічної влади та «розгляд однакових методів боротьби економічно владних груп», як наголошує В. Ойкен, необхідно для розуміння економічної дійсності всіх минулих епох та сьогодення, а також, можливо, і майбутнього [1, с.41].

На початку ХХІ ст. боротьба за економічну владу загострюється та набуває більш вибагливих форм. Будь-яка країна в умовах сильного протистояння різноманітних сил та інтересів повинна прагнути до створення збалансованої системи влади, яка забезпечить ефективний внутрішній порядок, а також захистить національні інтереси та безпеку у взаємодії з зовнішнім світом [2, с.18]. Дослідження феномену економічної влади представляє особливий інтерес у контексті необхідності розробки дієвого механізму управління трансформаційними процесами, визначення вектора ринкових перетворень та національної специфіки розвитку транзитних економік. На переломних історичних етапах феномен влади набуває особливої «ваги». Саме тому його адекватна наукова оцінка досить актуальна для осмислення сучасного стану та тенденцій подальшого руху трансформуючих суспільств [3, с.16]. В умовах світової економічної рецесії збільшується значення владних структур в розробці ефективних антикризових стратегій національного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Не дивлячись на явну та беззаперечну значимість фактора влади в суспільному розвитку цей феномен до цих пір недостатньо досліджений. Це дослідження ґрунтується на накопиченому потенціалі економічної науки в різних напрямках досліджень, включаючи:

- концептуальні положення інституціоналізму (традиційного та сучасного), французької соціал-інституціональної школи, політичної економії, еволюційно-інституціонального напрямлення – з приводу ролі влади в облаштуванні економіки та історичної динаміки суспільства. Актуальні ідеї таких авторитетних вчених, як Дж. Бьюкенен, Дж. Гелбрейт, В. Ойкен, М. Ослон, Д. Норт, Ф. Перру, Б. Рассел, К. Ротшильд, В. Самуельс, Я. Таката та ін. [4, с.12].
- теоретичне осмислення внутрішньої логіки та досвіду постсоціалістичних трансформацій, з урахуванням владної складової, яка представлена в працях відомих

зарубіжних дослідників: Л. Бальцеровича, А. Гелба, Г. Колодко, Я. Корнаї, А. Ослунда, Дж. Сакса, Дж. Стигліца, С. Фішера.

В економічній науці з приводу змісту влади та її ролі в соціально-економічному розвитку суспільства існують різні погляди та позиції, впритул до полярних: від заперечення феномену влади в умовах економічної свободи (неокласики) до визнання ключових інститутів розвитку (марксизм, інституціоналізм, нова політична економія). Неокласична теорія фактично не помічає цього феномена. Влада, на думку неокласиків, це відхилення, під впливом зовнішніх (політичних) обставин, від нормального, природного стану конкурентної економіки. Єдиним суб'єктом влади в конкурентному середовищі визнається держава.

Проте її владу, яка становить загрозу свободі, варто обмежувати. Прибічники неокласицизму не визнають і ролі влади на конкурентному ринку. Економічна влада, на думку відомих прихильників лібералізму (Й. Шумпетер, М. Ротбарт, Ф. Хайек), відсутня на конкурентному ринку, оскільки всі обміни відбуваються на добровільній та взаємовигідній основі. Аналогічної позиції дотримуються представники нової інституціональної теорії (О. Уільямсон [5, с.23], Д. Норт, Р. Коуз, Т. Еггертсон), які не акцентують проблему влади, виходячи з методологічного посилення неокласицизму про добровільні взаємодії економічних агентів.

Особлива увага до влади поєднує прибічників дирижизму, при цьому діапазон досліджень феномену влади достатньо широкий. Марксистський підхід розглядає владу в якості «фундаменту» суспільної системи. Природа економічної влади виводиться з володіння власністю. Так, влада капіталу примушує найманих працівників працювати на власників засобів виробництва, створювати для них додаткову вартість.

Німецький ордолібералізм досліджує проблеми влади в контексті господарського порядку, основою якого, згідно з В. Ойкенем, виступають історичні форми розподілу влади та свободи. У конкурентній економіці більш повно реалізується свобода для всіх та відсутня особиста економічна залежність. Однак для суспільства в цілому існує «загальна залежність від анонімного ринку», вона примусово підкоряється владі цінового механізму. Прибічники інституціоналізму (Дж. Гелбрейт, Г. Мюрдаль, Р. Хейлбронер, Д. Белл) розглядають функціонування та розвиток економіки в координатах системи влади: взаємодіючих владних інститутів та їх ефективності. В еволюції суспільства влада завжди пов'язана з менш доступним та важко замінним ресурсом.

Ефект домінування як прояв економічної влади є одним із центральних питань, які вивчаються французькою соціально-інституціональною школою. Реальна економіка представляє «мережу сил», нерівних відносин та далека від «свободи та рівності ринку». Нерівність приводить до ділення всіх економічних одиниць на домінуючі та підлеглі, встановленню певних зв'язків між ними. Економіка керується не тільки рухом до вигоди, але й до влади. Подальша комплексна розробка феномену економічної влади, включаючи дослідження поведінкових мотивів до отримання та збереження влади, а також перспективних форм співробітництва різних інститутів влади, нам надається продуктивною на базі еволюційно-інституціональної теорії, з проведенням міждисциплінарних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед вчених економістів довгий час переважало відношення до влади як до «зовнішньоекономічного» фактора, проблеми влади знаходились «на периферії» наукових дослідів. У сучасній економічній літературі, як правило, влада розглядається фрагментарно та «з нагоди», при вивченні конкретних ситуацій та питань. Наприклад, влада держави вивчається в зв'язку з регламентуванням «правил гри» і контролем над їх виконанням. У контексті широких можливостей на ринку великих компаній та корпорацій піднімається проблема монопольної влади. У рамках теорії галузевих ринків звертається увага на феномен ринкової влади, яка проявляється в ступені контролю над цінами та випуском продукції. З позиції менеджменту людських ресурсів розглядаються типи та інструменти влади керівника. У маркетингових дослідженнях підкреслюється важливе значення влади користувача. Зі сторони системного

трансформування акцентується проблема влади нових власників.

При цьому серед економістів спостерігається неоднозначне бачення влади, існують різноманітні, інколи протилежні, підходи в оцінці ролі влади в економічному розвитку, не створена цілісна теорія влади [6, с.17]. У наш час відчувається гостра необхідність теоретико-методологічного обґрунтування принципів ефективного функціонування владних інститутів, а також розробки, з урахуванням національної специфіки, діючих форм їх співробітництва. Майже двадцятилітня практика «транзитивної» практики, близько 30 країн світу виступає солідною емпіричною базою, яка дозволяє верифікувати та поглибити наукове бачення процесів трансформації інститутів влади, а також визначити способи та напрямки їх подальшого вдосконалення.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексне висвітлення, у межах теоретико-прикладного підходу, феномену влади, орієнтоване на розкритті ролі та особливостей владних інститутів в умовах транзитивної економіки.

Теоретичною та методологічною основою дослідження послужили фундаментальні концепції, теорії та гіпотези, представлені в класичній політичній економії, неокласицизму, кейнсіанства, інституціонально-еволюційного напрямлення, а також теорії суспільного вибору та соціально-економічних трансформацій, монографічна література, статті вітчизняних та зарубіжних авторів в періодичних виданнях.

Предметом дослідження виступають інститути економічної влади, їх модернізація і взаємодія в умовах системних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному вигляді економічна влада – це сукупність відносин та процесів, які здійснюються на основі власності в певних межах та при участі економічних структур. Умовою виникнення економічної влади – є нерівність в розподілі власності.

Фактична нерівність у відносинах між суб'єктами економічної системи може існувати в різних видах:

- нерівний розподіл власності на той чи інший ресурс;
- нерівний розподіл інформації між учасниками обміну;
- дисбаланс попиту та пропозиції;
- нерівність покупної здатності економічних агентів;
- нерівний доступ до ресурсів «сили».

Варто також відмітити два особливих джерела економічної влади: гроші та економічну політику. Виходячи з внутрішньої природи економічної влади, адекватною є її дефініція як інституціонально оформлених асиметричних відношень між економічними агентами, заснованих на нерівності в розподілі власності, в розпорядженні тими чи іншими ресурсами.

Усилу своєї ієрархії економічна влада на будь-якому рівні є складним двостороннім процесом, який охоплює примушення інших та водночас підкорення більш високій системі. Влада є внутрішньо протирічним феноменом, який поєднує об'єктивні та суб'єктивні початки. З однієї сторони, це об'єктивна необхідність, завдяки якій досягається підкорення приватної економічної поведінки певним інтересам. З іншої, влада дозволяє її власнику максимізувати приватну вигоду за рахунок підкорення примушення інших людей. Важливо підкреслити, що влада не існує в чистому вигляді, проте вона присутня у всіх суспільних зв'язках та взаємодіях. Влада «вплетена» в систему економічних відносин, у такому випадку можна говорити про владну складову або владний аспект всіх економічних відносин. Владний аспект можна виділити у відносинах розподілу, обміну, трудового найму, управління виробництвом, в публічному управлінні. Специфіка інститутів влади у багатьох випадках передбачає тип господарського порядку.

У структурі влади прийнято розрізняти чотири основних елементи: суб'єкти, об'єкти, інструменти та ресурси влади. Економічні агенти з великим потенціалом ресурсів є суб'єктом влади, а агент з меншим владним потенціалом – об'єктом влади (Рис. 1).

Таким чином формується владний простір, в межах якого об'єкти влади підкоряються

волі та побажанням суб'єкта влади. Владні позиції можуть забезпечуватись прямим володінням ресурсів та їх активним використанням або контролем за доступом до ресурсів: суб'єкти влади їх не використовують, а тільки розподіляють за власним баченням.

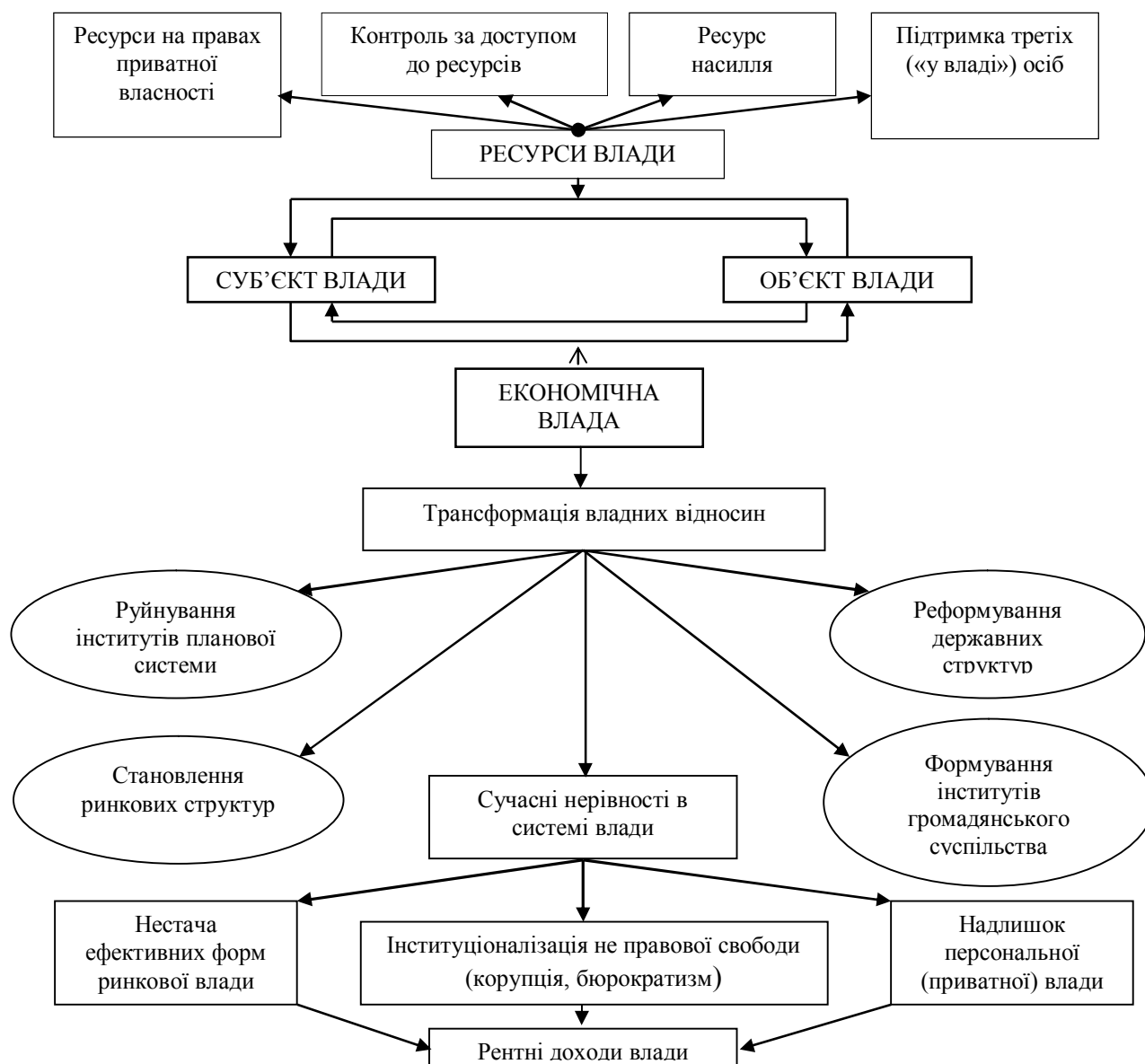

Рис.1. Специфіка системи влади в умовах транзиції

Економічна влада відображається в асиметричній взаємодії агентів, яка включає в себе контроль, зі сторони агентів, та відповідальність зі сторони інших.

Розподіл влади, її асиметрія відображається в асиметрії доходів економічних агентів. Нерівність владних позицій економічних агентів є вирішальним фактором для пояснення нерівності їх доходів та матеріального стану. За роки системної трансформації владні відносини пережили значимі зміни. Вони пов'язані, з одного боку, з модифікацією та звуженням частки інститутів адміністративно-командної економіки, а з іншого, зі становленням та функціонуванням ринкових інститутів. Разом з тим в транзитивних країнах, у зв'язку з незрілістю їх економічних та політичних інститутів, як правило, склалася внутрішньо протирічна та незбалансована система влади, яка перешкоджає затвердженню діючого господарського порядку, блокує стійкий розвиток національної економіки.

У наслідок недостатності системоутворюючих форм влади спостерігається надлишок персональної (приватної) влади, причому на різних рівнях: державних структур, менеджменту фірм, великих підприємств, монополій, кримінальних структур. Порушення балансу влади призводить до серйозних деформацій і в сфері розподілення доходів. Надлишок приватної влади над рухом економічних ресурсів створює умови отримання таких

індивідуальних доходів, розміри та форми яких виходять за межі економічної ефективності та цілеспрямованість. При цьому надлишки (негативні наслідки) неефективної поведінки одних суб'єктів перекладаються на інших суб'єктів та на суспільство в цілому. За відсутності на пострадянському просторі зрілої правової бази і реального громадянського суспільства фактично затвердився корупційний варіант включення держави в механізм господарювання.

Співпраця держави та бізнесу активно розвивається на основі зміни парадигми державного управління (відмова від традиційної ієрархічної структури на користь горизонтальних відносин партнерства, перехід від «логіки організації» до «логіки обслуговування») та трансформації ролі бізнесу в економічному розвитку (у напрямку посилення корпоративної соціальної відповідальності та інкорпорування потенціалу бізнесу в стратегії розвитку). У результаті розвитку ринкових принципів господарювання «звужуються» ресурси влади в розпорядженні держави та розширюється економічна влада бізнесу. У зв'язку з цим постає питання про розумне співвідношення цих інститутів. Пошук оптимального вибору сфер та масштабів впливу держави та бізнесу є складною проблемою, яка постає перед будь-яким суспільством.

Для транзитивних країн її гострота збільшується з ряду причин: трансформації самої держави, слабкості ринкових інститутів, нестійкості. Оптимум даного співвідношення є рухомий показник, який залежить як від етапу трансформаційних процесів, так і від пріоритетів національного розвитку.

Ринкова влада, згідно з теорією конкуренції, визначається мірою впливу економічного агента на ціни та обсяги виробництва.

Велика концентрація влади характерна для тих сфер діяльності, які здійснюються при слабкій конкуренції або повній її відсутності. Фірма-монополіст встановлює ціну на продукцію більшу за свої витрати.

При цьому ріст монополії ціни залежить від цінової еластичності попиту на продукцію монополіста. Чим більша дана еластичність, тим менша можливість монополіста збільшувати ціну.

Для формування чинної системи влади, яка стимулює соціально-продуктивну діяльність та забезпечує стійкий розвиток суспільства, необхідне виконання таких умов:

1. Раціональний розподіл влади між учасниками господарської діяльності, перш за все, державою та бізнесом.
2. Інтеграція інститутів влади, розвиток форм влади, розвиток форм соціального партнерства між бізнесом, державою, патронатом, профспілками.
3. Орієнтація всієї системи владних інститутів на забезпечення стратегічних цілей суспільного розвитку – модернізацію економіки, ріст національної конкурентноздатності, зростання якості життя.
4. Розробка та запуск механізмів взаємодії держави та бізнесу.
5. Розробка механізму відповідальності (політичної, адміністративної, кримінальної) влади перед суспільством.

У мовах економіки перехідного періоду одночасно існують старі та нові правила і норми господарювання, цю ситуацію можна характеризувати як «інституціональний ринок», для якого характерні варіанти правил, за якими збирається слідувати суб'єкт власності (управління), обираються ним за певну ціну у певних контрагентів, які або приймають «покупця» у сферу дії своїх санкцій, або не приймають.

Концепція державного регулювання, передбачає ряд дій для створення конкурентного середовища та захисту майнових прав. Ринок є чимось більшим, ніж сфера вільного обміну результатами господарської діяльності, та нічим іншим, ніж автономним саморегулюючим економічним механізмом.

Ринок представляє собою сукупність інституціональних обмежень формального та неформального характеру, в межах яких здійснюється діяльність господарських агентів. Недосконалість законодавства та неясність відносин власності, недостатня захищеність

підприємств викликають справедливе обурення. Але сьогодні мало хто наважиться стверджувати, що інституціональні межі визначаються економічною ефективністю. Важливу роль відіграють інтереси взаємодіючих суб'єктів ринку і в першу чергу, інтереси тих, хто причетний до встановлення формальних правил. Щоб виявити вплив держави на процес формування інститутів, звернемося до його визначення з точки зору неінституціональної теорії. Згідно з нею держава може як сприяти створенню ефективних ринкових інститутів, так і, навпаки, створювати інституціональну структуру, яка не дозволяє проявитись перевагам конкурентного порядку через монополю владу та інші фактори, які ведуть до зростання трансакційних витрат. Усе залежить від конкретних історичних умов та ефективності в цих умовах тієї чи іншої системи господарської координації. І хоча саме держава є необхідним атрибутом прогресуючих господарських систем, інститути, які нею генеруються, можуть не тільки сприяти збільшенню ефективності (тобто наближенню до умов оптимального розподілу ресурсів), але й перешкоджати цьому.

Західні країни з ринковою економікою володіють розвиненою інституціональною структурою, яка відповідає домінуючому способу економічної координації. Тому ці країни можуть дозволити собі використання методів прямого та непрямого державного втручання в цілях проведення бажаної економічної політики без значних наслідків для всього національного господарства. Такі заходи хоч і деформують інституціональну структуру в галузі, але в незначній мірі. Інша ситуація спостерігається в країнах з нерозвиненими ринковими відносинами або з перехідною економікою. Ринкові інститути в подібних країнах знаходяться на стадії формування чи взагалі відсутні. Їх інституціональна структура включає інститути, характерні не тільки для ринкового порядку, тому різні способи економічної координації часто вступають між собою в конфлікт. Ефективність таких економік значно нижча від розвинених ринково чи централізовано керованих систем.

Проведення глибоких інституціональних перевтілень вимагає також перебудови всього державного механізму, при чому, держава при цьому зберігає за собою функції основного інституціонального новатора. Але сильна влада держави може бути орієнтованою на інтереси малочисленої правлячої еліти. Така влада не бореться з корупцією, а лише регулює її. Така влада перешкоджає виявленню суспільних побажань та зайнята скороченням сфери свого впливу. Необхідна не «сильна», а «ефективна» держава. Ефективність означає розвиток і підтримку механізмів виявлення та інтеграції суспільних побажань, орієнтацію на цілі, які розділяє суспільство, і здатність їх досягти. Ефективна влада визнає обмеженість власних можливостей та готова делегувати свої повноваження агентам, здатним реалізувати їх з більшою віддачею, ніж центр.

Важливі реформи проводяться урядом, тому роль держави в період реформ без сумніву зростає. Ініціюючи реформи, держава отримує можливість впливати на долі людей та маніпулювати цінностями в більшій мірі, ніж в стаціонарному режимі. Звідси виходить, що економічній реформі повинні передувати та сприяти зусилля по підвищенню ефективності державного управління. Процес становлення ринкових відносин в постсоціалістичних країнах охоплює всі сфери та фази відтворюючого процесу. Трансформація сфери розподілу привела не малу частину населення України до межі бідності.

Це обумовлено як істотним зниженням доходів від праці, так і нерівномірним розподілом власності, що приводить до поглиблення диференціації населення. Істотним фактором, який обумовлює розвиток цього процесу, є формування неефективних інститутів у сфері розподілу. Ефективність впливу держави на подолання бідності через механізм перерозподілу доходів в умовах відбору неефективних інститутів веде до розширення тіньових доходів, що вимагає створення умов для забезпечення стійкості інституціональних структур. Згідно з сучасною інституціональною теорією, ефективність функціонування того чи іншого інституту визначається величиною економії на трансакційних витратах.

Тому витрати на ринку праці будуть співвідноситись з величиною трансакційних витрат (АТС), що дозволить виразити через них функцію попиту на інститути, і витратами

колективних дій (ACC), які характеризують пропозицію інститутів на «інституціональному ринку». Процес встановлення інституціональної рівноваги представлений на рис.2 (N – число включених у сферу дії інститутів індивідів, AIC – інституціональні витрати).

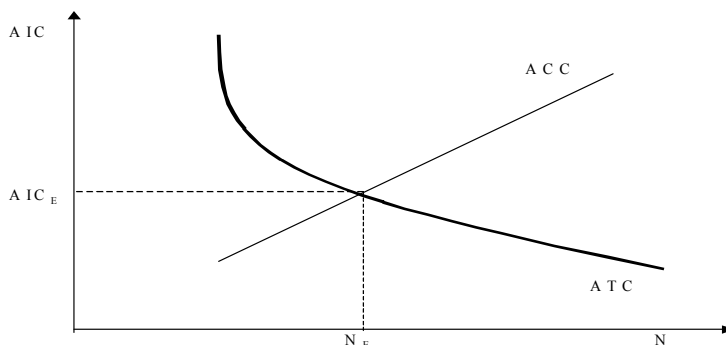

Рис. 2. Інституціональна рівновага

Державі вигідно здійснювати своєрідну цінову дискримінацію на інституціональному ринку, тобто обмежити доступ до певних прав і інституціоналізованим формам економічної діяльності залежно від групової приналежності. У свою чергу, це детермінує як способи отримання доходів, так і їх величину, в залежності від заплаченої «ціни» у вигляді подолання бар'єрів, які виражені у високих трансакційних витратах використання інститутів. Тобто корегування моделі конкурентного ринку інститутів в умовах перехідної економіки полягає в урахуванні монопольної влади держави.

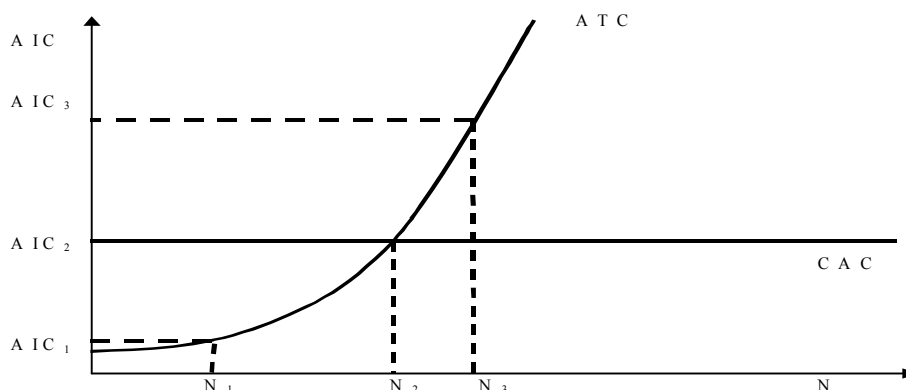

Рис. 3. Модифікація інституціональної рівноваги

У такому випадку (рис.3) криві попиту та пропозиції інститутів змінюють свою форму та нахил. Крива пропозиції (CAC) стає горизонтальною, так як створення інституту пов'язане з фіксованими витратами на підтримку державного апарату.

Крива попиту (ATC) приймає позитивний нахил внаслідок розподільчої природи створюваних інститутів. Тому при збільшенні кількості включених у сферу його дій індивідів (N) їх вигоди знижуються через зростання трансакційних витрат, які блокують вхід до розподілення тих чи інших благ. Таким чином, вплив монополії на інститути виявляється в диференціації доступу до можливостей економічної діяльності в залежності від критеріїв, важливих при тому чи іншому державному ладі. Це, в свою чергу, детермінує розподіл доходів, створюючи певним групам переваги їх отримання, але в той же час блокує їх для всієї решти населення. Проте державна влада, точніше, індивіди та групи, які нею володіють, не можуть бути нейтральними в розподілі доходів. Основна проблема у зв'язку з цим полягає в тому, які механізми використовує влада для розподілу та перерозподілу доходів в суспільстві та як, в свою чергу, суспільство може нейтралізувати явища, пов'язані з владним присвоєнням частини суспільного продукту.

Висновки і перспективи подальших розробок. Економічна влада являє собою інституціонально оформлену нерівність між економічними агентами у вигляді асиметричних

відносин примушення-підкорення. Інститути влади в своїй сукупності створюють конкретно-історичну систему влади, з її принципами, нормами, обмеженнями, ступенем економічної та політичної свободи, адже за роки системної трансформації владні відносини пережили значимі зміни. Вони пов'язані, з одного боку, з модифікацією та звуженням частки інститутів адміністративно-командної економіки, а з іншого, зі становленням та функціонуванням ринкових інститутів. Разом з тим створена система влади, у зв'язку з незрілістю економічних та політичних інститутів, відрізняється внутрішніми протиріччями та незбалансованістю. Її характерною особливістю є концентрація економічної влади: в руках невеликої кількості власників знаходиться контроль над переважаючою частиною активів. Активна роль держави в перехідній економіці продиктована недосконалістю механізму самоорганізації суспільної системи та важливістю цілеспрямованого управління системними трансформаціями.

У період системних трансформацій держава виступає як владний суб'єкт, який ініціює та координує зміни в суспільстві, та як об'єкт, який переживає власні зміни. В умовах трансформуючої економіки влада на ринку належить великим виробникам. За відсутності ефективних інституціональних «противаг», вона проявляється в жорсткій диктатурі при визначенні об'єму випуску та ринкової ціни. В силу низького рівня довіри та слабого захисту прав власності, високих ризиків ринкових контрактів в трансформуючих економіках спостерігається тенденція до появи великих бізнес-груп всередині країни та міждержавних корпоративних структур. Перспективною тенденцією розвитку владних відносин є конструктивна взаємодія держави та бізнесу. З метою пом'якшення наслідків світової економічної кризи та пожвавлення регіональної економіки необхідні збалансована система політичної влади в регіоні, ефективні управлінські рішення, а також конструктивна взаємодія приватних інститутів – держави та ринкових структур. На наш погляд, доцільні такі заходи:

- Демонізація галузевих ринків, які відрізняються високим рівнем концентрації економічної влади, за допомогою законодавчих та адміністративних важелів, а також чинної підтримки (фінансової, інформаційної) малого та середнього бізнесу.
- Цілеспрямована діяльність органів влади з поліпшення інвестиційного клімату в регіоні, орієнтована на залучення іноземних інвестицій та поширення довгострокових кредитних ліній для розвитку підприємства.
- Налагодження взаємовигідних форм співпраці між державними структурами, діловими колами та науковим суспільством.

Суспільство, в якому влада зосереджена в руках багатих, істотно відрізняється від суспільства, в якому багатими можуть стати тільки ті, в чийх руках влада. Оцінка такого механізму розподілу виходить за межі етичного аспекту, так як воно впливає на ефективність функціонування економіки в цілому, а значить – на величину розподільного доходу.

Література

1. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен [пер. с нем.]. – М.: Экономика, 1996. – 250 с.
2. Геец В. М. Политическая и экономическая реформы: вопросы синхронизации / В. М. Геец // Экономическая наука современной России. Экспресс-выпуск. – № 2(7). – 2001. – С. 85.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 112 с.
4. Гелбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество / Дж. К. Гелбрейт. – М.: Прогрес, 1969. – 478 с.
5. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, “отношенческая контрактация”. – СПб.: Лениздат, CEV Press, 1996. – С. 380.
6. Williamson O. Corporate Control and Business Behavior / O. Williamson. – 1997. – 172 p.